

УДК 338.24.01

M. M. Kim

доктор економічних наук, професор
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ec-science@karazin.ua

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СТАДІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І СТАНІВ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ, АБО ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЯК СУЧАСНИЙ СВОЄРІДНИЙ РЕЗУЛЬТАТ ІСТОРИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ЛЮДСТВА

У статті розглянуто взаємозв'язок між стадіями економічного розвитку суспільства і станом людського життя. З'ясовано провідне місце якості життя серед споріднених і суміжних понять, таких як спосіб і рівень життя, його добробут та інші. Розглянуто якість життя як феномен і як категорію. Як поняття якість життя проходить етапи виникнення, формування, розвитку і зрілості. Обґрунтовано інструментальне визначення якості життя як сукупності об'єктивних умов життєдіяльності людей і соціальних груп та суб'єктивних їх оцінок і відчужень.

Досліджено в статті характер впливу ступеня економічного розвитку на таку складову якості життя, як суб'єктивне благополуччя і щастя. Як попередній висновок автор відмічає, що чим вище рівень економічного розвитку, тим слабший його вплив на рівень щастя населення. Та в бідних країнах головним фактором суб'єктивного благополуччя і щастя є матеріальний добробут. За будь-якого розкладу задля щастя слід мати мінімально необхідний рівень матеріального добробуту.

Значне місце в статті посідає розглядання взаємозв'язку між стадіями економічного розвитку і станами людського життя. Доместикація диких тварин і рослин закладає початок людського життя, аграрна стадія ознаменувала протодобробут, що переростає в добробут. Індустріальна епоха виробництва забезпечила початок високого рівня життя, а постіндустріальна стадія – якість життя. Остання являє собою своєрідний узагальнюючий результат історичного розвитку людства.

Обґрунтовано нагальні завдання з припинення падіння і стабілізації та зростання рівня і якості життя в сьогоденній Україні. Виходячи з їх структури, у нашій країні першим пріоритетом є прискорене економічне зростання та збільшення ВВП взагалі та на душу населення. Необхідно здійснити реіндустріалізацію на основі модернізації шляхами реалізації нової промислової політики, яку оголосив Уряд України.

Ключові слова: рівень життя, якість життя, стадія економічного розвитку, стан людського життя, взаємозв'язок між ними, актуальна реальність життя, доместикація тварин і рослин.

JEL Classification: I 31, N 13, N 14, D 69, E 20.

M. M. Kim

D. Sc. (Economics), Full Professor,
V.N. Karazin Kharkiv National University
ec-science@karazin.ua

RELATIONSHIP OF ECONOMIC DEVELOPMENT STAGES AND HUMAN LIFE CONDITIONS QUALITY OF LIFE AS A MODERN ONE-OFF-A KIND RESULT OF THE HISTORICAL EVOLUTION OF HUMANITY

The article focuses on the relationship between the stages of economic development of the society and the condition of human life. The leading role of the quality of life amidst related and adjoined concepts such as the way and standard of living, its well-being and others was determined. The quality of life as a phenomenon and as a category was considered and also how the concept of quality of life goes through the stages of origin, formation,

© Kim M. M., 2017

development and maturity. The instrumental definition of the quality of life as the sum total of objective conditions of people's and social groups' lives as well as their subjective assessments and feelings was substantiated.

The article examines the impact of economic development degree on subjective well-being and happiness as a component of the quality of life. The author gives a preliminary conclusion that the higher the level of economic development, the weaker its impact on the level of happiness of the population, but in poor countries, the main factor of subjective well-being and happiness is material well-being. In any case, for happiness, one should have the minimum required level of material well-being.

The article devoted a considerable attention to the relationship between the stages of economic development and the conditions of human life. Domestication of wild animals and plants puts the onset of human life, the agrarian stage marked the proto well-being that turns into well-being. The industrial age of production provided for a high standard of living, and the post-industrial stage – for a quality of life. The latter is a one-off-a kind result of the historical evolution of the humanity.

The need for pressing tasks to stop the fall and stabilize and raise the level and quality of life in the present-day Ukraine was justified. Judging by their structure in our country, accelerated economic growth and GDP growth in general and per capita is number one priority. It is necessary to carry out re-industrialization on the basis of modernization by implementing the new industrial policy announced by the Government of Ukraine.

Keywords: standard of living, quality of life, stage of economic development, condition of human life, interconnection between them, actual reality of life, domestication of animals and plants.

JEL Classification: I 31, N 13, N 14, D 69, E 20.

М. Н. Ким

доктор экономических наук, профессор
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
ec-science@karazin.ua

ВЗАИМОСВЯЗЬ СТАДИЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И СОСТОЯНИЙ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЖИЗНИ, ИЛИ КАЧЕСТВО ЖИЗНИ КАК СОВРЕМЕННЫЙ СВОЕОБРАЗНЫЙ РЕЗУЛЬТАТ ИСТОРИЧЕСКОЙ ЭВОЛЮЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

В статье рассмотрена взаимосвязь между стадиями экономического развития общества и состоянием человеческой жизни. Выяснено ведущее место качества жизни среди родственных и смежных понятий, таких как образ и уровень жизни, благосостояние и др. Рассмотрено качество жизни как феномен и как категория. Как понятие качество жизни подобно его феномену проходит этапы возникновения, формирования, развития и зрелости. Обосновано инструментальное и операционное определение качества жизни как совокупности объективных условий жизнедеятельности людей и их социальных групп и субъективных их оценок и ощущений.

Исследовано в статье характер влияния ступени экономического развития на такую составляющую качества жизни, как субъективное благополучие и счастье. Автор отмечает в качестве предварительного вывода: чем выше уровень экономического развития, тем слабее его влияние на степень счастья населения. И в бедных странах главным фактором субъективного благополучия и счастья является материальное благосостояние. При любом раскладе для счастья следует иметь минимально необходимый уровень материального положения.

Важное место в статье занимает рассмотрение взаимосвязи между стадиями экономического развития и состояниями человеческой жизни. Доместикация диких животных и растений кладет начало человеческой жизни, аграрная стадия ознаменовала протоблагосостояние, которое постепенно перерастает в благосостояние. Индустриальная эпоха производства обеспечила начало высокого уровня жизни, а постиндустриальная стадия – качество жизни. Последнее является своеобразным обобщающим результатом исторического развития человечества.

Обоснованы неотложные задачи по прекращению падения, стабилизации и последующего повышения уровня и качества жизни в современной Украине. Исходя из их структуры в нашей стране первый приоритет состоит в ускоренном экономическом росте и увеличении ВВП в целом и на душу населения. Необходимо осуществить реиндустриализацию на основе модернизации путем реализации новой промышленной политики, которую выдвинул Кабин.

Ключевые слова: уровень жизни, образ жизни, качество жизни, стадии экономического развития, состояние человеческой жизни, взаимосвязь между ними, актуальная реальность жизни, одомашнивание животных и растений.

JEL Classification: I 31, N 13, N 14, D 69, E 20.

Актуальність теми. Сьогодні якість життя знаходиться в центрі уваги багатьох дослідників із соціо-гуманітарних наук. Деякі дослідники цієї проблеми нарахували понад 100 визначень якості життя, спираючись лише на іноземні джерела. Видаються спеціальні журнали та словники з даної тематики.

Дійсно, якість життя є актуальною проблемою. Адже це своєрідний узагальнюючий результат техніко-технологічного, соціально-економічного і культурного розвитку суспільства даної країни в даний період. Якість життя відображає багатогранні досягнення країни в аспекті умов життєдіяльності людей та їх соціальних груп і їх суб'єктивних оцінок і відчужень.

Якість життя як феномен відображає реальне явище, разом з тим як поняття виступає його рефлексією в нашій свідомості. Зрозуміло, первинним є феномен якості життя, але як поняття і теорія спричиняє зворотний вплив на нього, прискорюючи або гальмуючи, особливо коли вдосконалення якості життя становить складову державної політики країни.

Постановка проблеми і мета статті. Хоча численні праці присвячено дослідженню рівня і якості життя, але, на нашу думку, недостатньо виявлено взаємозв'язок між стадіями економічного розвитку суспільства і станом людського життя. Аналіз і визначення цих взаємозв'язків є головною ціллю даної статті. Важливою її задачею є також обґрунтування пріоритетного завдання з припинення падіння і підвищення рівня та якості життя в сьогоденній Україні.

Виклад основного матеріалу. Перш за все потрібно з'ясувати місце та роль якості життя у низці споріднених і суміжних понять. У науковій і спеціальній літературі скупчилося їх чимало: добробут, рівень життя, спосіб і образ життя, його уклад, суб'єктивне благополуччя і щастя і т.п. Серед цих термінів, що характеризують стан людського життя, важливе місце посідає його якість. О. Бервено справедливо наголошує: «На сьогодні якість життя відіграє провідну роль в усвідомленні якісної цілісності життя суспільства» (Бервено, 2015). Найближчим серед них до якості життя є спосіб життя, що відображає основні форми життєдіяльності людей, їх соціальних прошарків, відображає об'єктивні та суб'єктивні моменти їх життя. Важливим компонентом способу життя є соціальна поведінка людей, додержання певних норм і правил у повсякденному житті. Близьким до способу життя виступає його стиль. Невід'ємною частиною способу життя є ідеологічна і світоглядна компонента, що нерозривно пов'язана із сенсом та ідеалами життя. Ідеали як кінцева мета життя, мислений образ кінцевого результату, породжує сили та енергію для здійснення поставленої мети. Спосіб життя, безумовно, має соціально-класовий характер. Досить порівняти буржуазний і соціалістичний способи життя.

Уклад життя характеризує, головним чином, форму власності, спираючись на яку суб'єкт здійснює господарчу діяльність.

Під рівнем життя більшість авторів розуміють ступінь задоволення матеріальних і культурних потреб людей і населення в цілому. Рівень життя характеризують доходи населення, структура споживання, зайнятість і оплата праці, здоров'я населення, його освіченість і кваліфікація та інші переважно економічні показники.

Близькою до рівня життя категорією є добробут населення. Раніше поняття добробуту чимало дослідників трактували у широкому сенсі, ототожнюючи його з рівнем життя. Так, у радянській соціально-економічній літературі дорівнювали поняття «рівень народного добробуту» і «життєвий рівень населення» (Саркісян, 1983).

На сьогодні добробут зазвичай трактують у вузькому сенсі – як складову рівня життя, розуміючи під ним ступінь задоволення матеріальних потреб населення, та основним його показником вважають доходи.

Безперечно, складовою якості життя є рівень життя. На думку В. Бобкова, С. Тютюннікової та ін., якість життя характеризує розвиненість особистості та соціальної страти, до якої вона належить.

На відміну від рівня життя, його якість виражає не тільки об'єктивні умови життєдіяльності людей, але і суб'єктивні їх оцінки.

Різницю між категоріями якості життя і його рівнем повніше характеризують їх структури. В структуру якості життя входять структура рівня життя, крім того, суб'єктивні оцінки та відчуття, які, на думку соціологів Т. Петрушиної і Ю.Саєнка, як і деяких інших соціологів, мають більш важливе значення для оцінки якості життя, ніж об'єктивні показники (Петрушина, Саєнко, 2013).

За програмою Європейського соціального дослідження (ESS) за участю українських соціологів (2011) важливими показниками суб'єктивних відчуттів є задоволеність життям загалом та його аспектами: нинішнім станом економіки, роботою уряду, рівнем діючої демократії (Петрушина, Саєнко, 2013). Це, безумовно, є важливими складовими життя. Але, як уявляється, їх слід доповнити задоволеністю трудовою діяльністю, її умовами та оплатою.

Задля обмеження рамок аналізу і подальшого дослідження обраної теми є потреба надати операційне чи інструментальне визначення якості життя. Отже, це є сукупність об'єктивних умов життєдіяльності людей і соціальних груп та суб'єктивних їх оцінок і відчуттів. Для більшого розуміння і з'ясування категорії «якість життя» у подальшому слід прослідкувати розвиток її як поняття в науково-аналітичній літературі. Категорії як мислені відображення феноменів знаходяться в еволюції, слідуючи, як правило, за розвитком реальних явищ і подій. Вони проходять стадії виникнення, формування, стабілізації, розвитку і зрілості, потім поняття рухаються за низхідною лінією.

Термін «якість життя» вперше застосував, виходячи з письмових джерел, Аристотель (384-332 рр. до н.е.). Як самостійну проблему якості життя поставив А. Пігу в роботі «Економічна теорія добробуту» в 1920-х роках. Чимало вчених вважають, що якість життя стала усталеним предметом наукових досліджень у 60-х роках ХХ ст. завдяки Дж. Гелбрейту, зокрема його роботі «Суспільство достатку». На нашу думку, цікавим є розподіл періоду формування і розвитку категорії якості життя на наступних етапах. Певний внесок здійснили російські дослідники І. Бестужев-Лада і Г. Батигін, які запропонували аналіз трьох етапів формування і розвитку дослідження проблеми:

1. ембріональний – продовжувався від кінця 1950-х до середини 1960-х років минулого століття;
2. квантифікаційний – від середини 1960-х до початку 1970 років, коли явище якості життя набуло найменшої кількості своїх основних властивостей;
3. концептуальний, який продовжується до теперішнього часу (Бестужев-Лада, Батигін, 1978).

Таким чином, можна вважати, що формування категорії «якість життя» завершилось до початку 70-х років ХХ ст. Напевно, в розвинутих країнах Заходу в цей період на основі розвинених продуктивних сил високий рівень життя почав переростати в якість життя. В подальшому категорія якості життя збагачується новими компонентами, в першу чергу суб'єктивними, зокрема суб'єктивним благополуччям і теорією щастя.

У першому десятиріччі ХХІ ст. розповсюджується поняття (з претензією на самостійну категорію) суб'єктивного благополуччя і щастя. Піонерами їх аналізу виступили західні дослідники Ед. Дінер, Р. Лайярд, М. Селігмен та ін. (Diener, 2006), (Seligman, 2011). Благополуччя і добробут є близькими за сенсом поняттями, разом з тим вони відрізняються. Добробут виражає достаток, матеріальне забезпечення, тоді як благополуччя означає спокійний і щасливий стан, тобто суб'єктивно-емоціональне відчуття. Соціологи, економісти, психологи та представники інших соціально-гуманітарних наук відзначають, що душеве виробництво ВВП як основний показник рівня життя недостатньо характеризує стан людського життя. За даними обслідування британського New Economic Foundation, найщасливішими виявились більшість країн Латинської Америки, які в декілька разів поступаються за душевим виробництвом ВВП розвинутим країнам світу. Першу п'ятірку серед щасливих держав складають Коста-Ріка, Колумбія, Беліз, Сальвадор, а також В'єтнам. Важливими факторами у визначенні щастя були визнані душевна рівновага, добрий настрій, порозуміння між державною владою і населенням тощо [Газета Время (Харків), 24.04.2013 р. А. Лесняк].

Який взаємозв'язок існує між рівнем економічного розвитку і ступенем суб'єктивного благополуччя (subjective well-being)? Згідно із Доповіддю ООН, у бідних країнах рівень щастя щільно залежить від рівня економічного розвитку, що вимірюється душевим ВВП. «Головним фактором щастя є матеріальне благополуччя» (Цапенко, 2015). Однак співвідношення економічного розвитку і суб'єктивного благополуччя чи щастя є неоднозначним. Згідно із Доповіддю ООН про світове щастя (2017), перші п'ять місць за рівнем щастя посідають дуже

розвинуті країни Західної Європи: Норвегія, Данія, Ісландія, Швейцарія та Фінляндія. Їх душевий ВНД складає від 37 тис. дол. (Ісландія) до 68 тис. дол. США (Норвегія) (Human Development Report, 2016) і найнещасливіші країни знаходяться на південь від Сахари.

Можна констатувати в якості попереднього положення: чим вище рівень економічного розвитку, тим слабший його вплив на рівень щастя населення. У високо розвинених країнах світу саме економіка, як вважають філософи, складає основу уявлення щастя. Це держави, що знаходяться на постіндустріальній стадії розвитку. Проте 6/7 населення земної кулі живуть у країнах і на територіях, крім нових індустріальних країн, що знаходяться на індустріальній стадії розвитку або в умовах переходу до неї. Тому для щасливого життя визначальним чинником залишається розвиток економіки.

Щодо латиноамериканських країн, а також В'єтнаму, де високий рівень валового національного щастя, необхідно, на нашу думку, мати на увазі, що вони знаходяться в основному в зоні тропічного і субтропічного клімату, де витрати на житлово-комунальні послуги, на теплі одяг і взуття значно нижчі, ніж на територіях помірною або арктичного поясу. Крім того, п'ять найщасливіших країн, крім В'єтнаму, знаходяться, за даними HDR -2015, у другій групі країн з високим людським розвитком, де середній показник душевого ВВП складає 14 тис. дол. США. Цей показник перевищує 13-12 тис. дол. у Коста-Рики та Колумбії, 7,6–7,3 тис. у Белізі і Сальвадорі. Лише у В'єтнамі – 5 тис. дол. США.

Таблиця 1

Стадії економічного розвитку і стан людського життя

Стадія економічного розвитку	Тривалість, що вимірюється	Забезпеченість населення економічними благами	Стан людського життя (актуальна реальність)
1. Мисливство і збирання	багатьма тисячоліттями	надто нерегулярна забезпеченість	виживання
2. Скотарство і землеробство	тисячоліттями	більш-менш регулярна забезпеченість продовольством	початок людського життя
3. Аграрна стадія (сільське господарство та ремісництво)	тисячоліттями	більш регулярна забезпеченість харчами і виробами ремісництва	початкова стадія добробуту (протодобробут), добробут
4. Індустріальна стадія	століттями	постійна забезпеченість продовольством і промисловими товарами, а також послугами	високий рівень життя і початкова стадія його якості
5. Постіндустріальна стадія	швидше, ніж століття	повна забезпеченість речовими товарами та соціальними послугами	високий рівень якості життя переважної більшості населення

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1 зображає абстрактну теоретичну модель взаємопов'язаного розвитку економіки і стану людського життя (актуальна реальність). Його передісторію утворює мисливство і збирання, тому що вони не мали продуктивного характеру, результати їх, особливо збирання, залежали у значній мірі на багатьох територіях від сезону, а забезпеченість людей засобами існування була нижчою від мінімальної межі, а голод, слід вважати, був постійним явищем.

Початок людського життя починається з одомашнювання тварин і рослин. Їх domestикація відбувалась у різних регіонах і в різні історичні періоди. Вперше одомашнили дикі тварини (кози та вівці) і рослини (пшениця, горіх і маслинове дерево) у Південно-Західній Азії (Месопотамії) 8500 р. до н.е., а свині та тутовий шовкопряд, рис і просо – у Китаї до 7000 р. до н.е. Центральна і Північна Америка дарувала світові кукурудзу, боби, гарбузи та індичку (до 3500 р. до н.е.) і соняшник (2500 р. до н.е.). Чимало регіонів, у тому числі і Західна Європа, domestикацію здійснювали шляхом запозичення з інших територій (Даймонд, 2009). Одомашнення тварин і рослин відіграло найважливішу роль у розвитку людського життя. Воно створило регулярну забезпеченість людей продовольством, хоча не змогло подолати сезонність, особливо в регіонах помірною і арктичного поясів. На відміну від мисливства і

збирання, доместикація суттєво збільшила продуктивність земельних площ і можливість природного приросту населення.

Одомашнення започаткувало аграрну стадію цивілізації, яка продовжувалась і продовжується багато тисячоліть. Поряд з сільським господарством виникло і розвивалось ремісництво, що вдосконалювало знаряддя праці і для сільськогосподарських робіт зокрема, сприяючи підвищенню продуктивності праці і рівня всього виробництва. На основі більш регулярної забезпеченості населення харчами и виробами ремісництва: тканиною і одягом, взуттям, кухонним посудом тощо стан людського життя піднявся на нову ступінь. Внаслідок доместикації, на нашу думку, настала початкова стадія добробуту (протодобробут). У межах цієї стадії протодобробут поступово переростає у добробут.

Справжній переворот у стані людського життя здійснив перехід до індустріальної стадії розвитку, початок якої поклала промислова революція у Великій Британії в останній третині XVIII ст. Індустріальний розвиток створив постійну забезпеченість населення продуктами харчування внаслідок інтенсифікації сільського господарства, що суттєво зменшило залежність виробництва в цій сфері від примхів природи. На основі великої машинної індустрії та швидкого зростання продуктивності суспільної праці досягнуто майже повне забезпечення населення промисловими товарами, в значній мірі і послугами. В стані людського життя досягнуто досить високого рівня життя і початкової стадії якості життя.

Зрозуміло, що розподіл стану людського життя на протодобробут, добробут, рівень життя і його якість має умовний, відносний характер. На будь-якому етапі стан людського життя має свій рівень (ступінь) і якість як специфічну особливість, що відрізняє дане явище і відповідне йому поняття від інших. Але, на наш погляд, в змістовному плані кожна країна, мабуть, і кожний регіон проходили і проходять умовно етапи: протодобробут, добробут, рівень життя і його якість. Тривалість кожного етапу для кожної країни або регіону є різною. Наприклад, Сінгапур, Південна Корея, Тайвань пройшли шлях від аграрної стадії до постіндустріальної за півстоліття. Тоді як країни Західної Європи, Північної Америки, Австралія та Японія пройшли цей шлях протягом лічених століть. А переважна більшість країн і народів Азії, Латинської Америки і Африки переходять від аграрної стадії навіть до індустріальної протягом багатьох століть.

Після стадії виживання у подальшому на основі економічного розвитку умови життя людей збагачувались, ставали більш сприятливими, зрозуміло, з нерівністю між соціальними групами та класами. Стан людського життя набував нових позитивних рис, що відображалось у нових термінах і поняттях, які в значній мірі розвивались завдяки науковому, спеціальному вивченню і дослідженню, маючи в деякій мірі самостійний характер. Новий етап стану людського життя не відкидає набуття минулого, але збагачується новими позитивними властивостями і стає *актуальною реальністю*. Актуальна реальність життя означає, по-перше, якісно новий стан реального життя на основі техніко-технологічного, соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, по-друге, першочергове завдання людської спільноти полягає в закріпленні та подальшому розвитку цього стану життя, по-третє, новий стан життя стає об'єктивною дійсністю, має придбати нову назву, науковою мовою – нове поняття. З цієї позиції побудована і запропонована абстрактна теоретична схема.

Нагальні завдання зі стабілізації та підвищення рівня і якості життя в Україні. В кожній країні в певний період є пріоритетні завдання в сфері рівня і якості життя. Сьогодні в Україні головну передумову стабілізації стану людського життя становить припинення воєнних дій на сході країни.

Виходячи зі структури рівня та якості життя, в Україні перший пріоритет утворює економічне зростання і збільшення ВВП в цілому і на одну особу. Це зумовлено тим, що наша країна посідає останнє місце з життєвого рівня серед європейських країн, якщо цей рівень вимірювати виробленим середньодушовим ВВП. ВВП на одну особу є фундамент рівня і якості життя. Тільки на основі його збільшення можна підвищувати заробітну плату, пенсії, стипендії та інші соціальні стандарти, покращувати матеріальні умови для розвитку освіти, науки та здоров'я населення. За рахунок фінансової допомоги Заходу, кредитів МВФ, щедрих обіцянок Північно-Сполучених Штатів і Євросоюзу неможливо досягти заможного життя 42-мільйонного народу України. В останні роки ПРООН акцентує увагу в людському розвитку на вибір можливостей для задоволення культурних і духовних потреб людини, але не підвищення матеріального добробуту. Це зумовлено, на наш погляд, тим, що в розвинутих країнах Заходу

досягнутий такий рівень добробуту, при значній соціальній нерівності між stratami, що першочерговим завданням стає розвиток людських здібностей. Та в більшості країн світу помітно підвищився рівень матеріального добробуту. Навпаки в Україні в останні роки життєвий рівень основної маси населення значно знизився.

Таблиця 2

**Валовий національний дохід на одну особу в деяких країнах світу
(за ПКС у дол. США)**

Країна	ВНД на одну особу, дол. США		2016 р. до 2010 р., у %	ВНД країни до України (2016 р.), у %
	2010 р.	2016 р.		
США	47094	53245	113	723
Німеччина	35087	45000	127	611
Вел. Британія	35087	37931	108	515
Франція	34341	38085	111	517
Японія	34692	37268	107	506
Польща	17803	24117	135	328
Словачія	21658	26764	124	364
Угорщина	17472	23394	134	318
Румунія	12844	19428	151	264
Україна	6535	7361	113	100
Молдова	3149	10455	332	142
Росія	15258	23286	153	316
Білорусь	12926	15629	121	212

Джерела: Таблицю складено автором на базі даних: HDR-2010; HDR-2016, р. 198-200. У Молдові ВНД на душу нас. складав 3149 дол. в 2010 р. і 10455 дол. у 2016 р. Таким чином, зростання ВНД за цей період було рівно 332%.

Як бачимо із таблиці 2, наша країна за рівнем матеріального добробуту, що вимірюється душевим ВНД, відстає від провідних держав Західної Європи, а також Японії понад 5-6 разів, а США – 7. У порівнянні з нашими сусідами – постсоціалістичними країнами (Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією) ми живемо 2,6-3,6 рази гірше з пострадянськими державами: Молдовою, Білорусією і Російською Федерацією – у 1,4-3,2 рази. За нами із європейських країн довгі роки була лише Молдова. Але в останні роки вона випередила Україну. В порівнянні з середнім показником душевого виробництва ВНД у другій групі країн, тобто з високим людським розвитком (13,8 тис. дол.), ми відстаємо у 1,9 рази, що нетерпимо. Прикро і те, що, як видно із таблиці 2, за 2010–2016 роки у наших сусідів із заходу – Словаччини, Угорщини, Польщі та Румунії ВНД на душу населення зріс на 24-51%, а у наших сусідів на сході – Білорусі, Російської Федерації та Молдови – на 21-232%. Тоді як у нашій країні – лише на 13 відсотків, тобто найменше зростання.

Правда, реальний рівень життя середньостатистичного українця є дещо вищим, ніж за даними ПРООН, оскільки їх методика не враховує тіньові доходи, надходження від особистого підсобного (селянського) господарства, перекази наших «заробітчан» з-за кордону. Однак навіть із урахуванням цих доходів наші співгромадяни живуть набагато гірше, ніж у розвинутих країнах світу, а також у багатьох постсоціалістичних країнах Центрально-Східної Європи. Слід мати на увазі, що необхідно задля точності порівняння доповнити душеве ВВП тіньовими доходами і в розвинутих країнах за кордоном, оскільки і там є тіньова економіка, хоча і в менших масштабах.

Шляхи збільшення ВВП добре відомі: підвищення продуктивності праці та розширення зайнятості населення. Хоча на сучасному етапі вирішальним є перший шлях, для нашої країни актуальними є обидва. Прискорене стабільне економічне зростання на основі впровадження нових техніки і технологій, передового менеджменту, коротко кажучи, інноваційного розвитку, з одного боку, і збільшення зайнятості працездатного населення шляхом створення нових робочих місць і модернізації існуючих, з іншого боку.

Добре, що нарешті наш Уряд повернувся обличчям до реіндустріалізації, проголосив нову промислову політику і створив Національний комітет промислового розвитку, слідуючи європейському промисловому ренесансу. В Україні за роки незалежності питома вага промисловості зменшилась, за даними Держстату, з 25% до 13%. Між тим відомо, що саме індустрія є двигуном економічного зростання і зайнятості, основою стабільності всього суспільного виробництва.

Проте здійснення нової промислової політики іде дуже повільно. В процесі реіндустріалізації створюється враження, що наші можновладці відмовляються від деяких наукоємних галузей промисловості, які функціонували за радянських часів та мають багатий виробничий досвід, кваліфіковані кадри і традиції. Прикладом може слугувати, на нашу думку, авіаційна промисловість. Відомо, що генеральний конструктор О. М. Туполев доручив саме Харківському авіаційному заводу збудувати перший у країні турбореактивний літак. Дійсно, у 1979–1980 рр. ХАЗ випускав понад 70 літаків ТУ-134А, а в 1991–1992 рр. – щорічно 26 літаків моделі АН-74 (Булат, 2017). Не зрозуміло, чому на високих нарадах з питань авіабудування наші можновладці навіть не згадують Харківське державне авіаційне виробниче підприємство (ХАЗ). Україна відноситься до менш країн, де є повний цикл створення і будування літаків, як пасажирських, так і транспортних. Судячи із заяв прем'єр-міністра, українці будуть розробляти нові перспективні моделі літаків АН, а створюватимуть та будуватимуть їх за кордоном, можливо, в Туреччині, Азербайджані чи інших країнах. А що вироблятимуть Київський та Харківський авіаційні заводи?

Для забезпечення економічного розвитку необхідні інвестиції, адже вони є паливом локомотиву економічного зростання. Хоча в епоху глобалізації важливе значення мають іноземні інвестиції, причому не кредити, а в першу чергу прямі інвестиції, основними джерелами капіталовкладень є внутрішні. Потрібно створити сприятливий інвестиційний клімат (за умови припинення воєнних дій у Донбасі), політичну і соціально-економічну стабільність у країні, стабільну валюту. Незважаючи на десятирічний спад виробництва в ліхті 1990-ті роки та деякі його повтори у подальшому, в Україні, немає сумніву, достатньо внутрішніх коштів для інвестування. Це амортизаційні фонди, власні кошти підприємств і організацій, накопичені збереження у населення. За експертними оцінками, у населення країни, не тільки у олігархів і великих капіталістів, а спроможних громадян, знаходиться 30–40 млрд дол. іноземної валюти, переважно в доларах США. Наявність валюти у населення підтверджується тим, що, за даними НБУ, у 2016 р. населенням України було продано 3,2 млрд дол. та куплено лише 747 млн дол. У Харківській області в минулому році 65,4% капіталовкладень їх загального обсягу поступило із Держбюджету, та 18,5% склали власні кошти підприємств і організацій. Час припинити нелегальні переводы мільярдів доларів до офшорних зон і компаній, у зарубіжні банки. За даними І. Шовкун (Інститут економіки і прогнозування НАН), за роки незалежності із України виведено в офшори капіталу на суму 148 млрд дол., тобто у середньому по 5,9 млрд дол. щорічно. Правда, частина цих коштів була необхідна для легально сприятливого зниження податкового навантаження бізнесу. Слід суттєво зменшити рух сотень мільйонів умовних грошових одиниць по каналах корупції.

Щоб використати внутрішні кошти, слід докорінно змінити економічну і соціальну політику держави. Вихідною і вирішальною умовою таких зрушень є політична воля національної еліти, особливо тієї її частини, яка знаходиться у межах державної влади.

У сфері освіти, особливо на вищому професійному рівні, Україна має кількісно чималу мережу ВНЗ і численність студентів. Головне завдання полягає у підвищенні якості навчання. Потребує суттєвого підвищення рівень знань природничо-математичної та фундаментально-гуманітарної підготовки учнів і студентів, відновлення фундаментального рівня радянської моделі освіти. Правда, є позитивні зрушення в підготовці фінансистів і менеджерів, фахівців з ІТ-технологій, іномовній і комп'ютерній грамотності. Необхідно значно змінити саму структуру підготовки фахівців. Стало загальним твердження, що в країні підготовлено надлишок спеціалістів з юриспруденції, менеджерів і фінансистів, але бракує інженерів, техніків, а також кваліфікованих робітників. Хоча світ рухається в постіндустріальному напрямі, однак наша країна все ще знаходиться на індустріальній стадії, серйозно ослабленій за роки руйнівного ринкового реформування. Між тим в Україні більше всього готують фахівців ВНЗ III-IV рівнів акредитації, менше I-II рівнів, ще менше кваліфікованих робітників у результаті зруйнування в

основному професійно-технічних училищ. Тоді як на заводах і фабриках та інших підприємствах існує попит на працівників у зворотній пропорції (Мельник, 2009), (Кім, 2014).

Основу якості життя утворюють його носії – люди як біо-соціо-духовні істоти, що має передумовою приріст населення, принаймні його збереження чи збереження його як нації. Між тим у сучасній Україні населення катастрофічно зменшується. Якщо населення земної кулі подвоїлось за 1960–1999 рр. і досягло 7,3 млрд чол. на початок 2016 р., то в нашій країні воно зросло від 43,1 млн. у 1961 р. до 51,9 млн осіб (1991), а потім невпинно зменшується і зараз складає 42,3 млн. Таким чином, населення України за останні чверть століття зменшилось на 9,6 млн осіб. За швидкістю зменшення населення у світі наша країна йде попереду всієї планети. Скорочення чисельності населення країни спричиняють його природний збиток і зростання еміграції.

Щоб припинити катастрофічно високі темпи зменшення населення, потрібно перш за все покращити умови життя, підвищити добробут і оплату праці зокрема, скоротити безробіття, для чого слід створити нові робочі місця, збільшити інвестиції тощо. Для цього необхідно відновити знову-таки стабільне економічне зростання і збільшення ВВП. Щоб негайно покращувати життя більшості населення, слід здійснити перерозподіл національного доходу на користь народу. В Україні, як і в Росії, існує вельми значний розрив в розподілі доходів між різними соціальними стратами. За даними Інституту соціології НАН України, децильний коефіцієнт первісного розподілу доходів складає 40:1 проти 9:1 у країнах Західної Європи і 5:1 (1988) в колишньому СРСР. Після вторинного перерозподілу через прогресивне оподаткування і розвинутих соціальних трансфертів децильний коефіцієнт зменшується в 2-3 рази. Тоді як у нас після перерозподілу ситуація майже не змінюється.

Очевидним є те, що підвищення рівня життя і його якості вимагає поліпшення і покращення всіх умов життєдіяльності людей, а не тільки зростання їх добробуту, їх освіченості, зайнятості та оплати праці. Однак, на наше глибоке переконання, вихідною ланкою, центральним і вирішальним завданням є забезпечення стабільного прискореного економічного розвитку і збільшення ВВП.

Висновки. 1. Здійснено спробу висунути гіпотезу взаємозв'язків між стадіями економічного розвитку і рівнем та якістю життя в історичному аспекті, що відображено в теоретичній схемі.

2. Визначено як попередній висновок залежність стану людського життя від ступеня економічного розвитку країни, хоча з переходом суспільства на постіндустріальну стадію ця залежність у значній мірі послаблюється. Однак протягом усієї історії людства і тепер для 6/7 населення, крім окремих осередків у вигляді нових індустріальних країн, ступінь економічного розвитку суспільства залишається головним і вирішальним фактором зростання рівня та якості життя.

3. Виходячи зі структури рівня і якості життя населення теперішньої України, обґрунтовано, що першим пріоритетом їх підвищення є забезпечення стабільного економічного розвитку і збільшення ВВП загалом і на одну особу в сполученні з більш рівномірним перерозподілом національного доходу між різними соціальними стратами.

Задачі подальшого аналізу проблеми

1. Є потреба вищезгадану теоретичну схему-1 наповнити конкретним змістом щодо окремих регіонів, країн і районів, які пройшли і проходять у різні історичні періоди як загальними для всіх територій, так і специфічними для кожного регіону і країни та областями шляхами, методами і засобами.

2. Людина складається із матерії (тіла) і духа (свідомості). У статті показано в основному матеріальні умови людського життя та їх рефлексія в нашій свідомості. Слід вивчити і досліджувати, як змінились і покращувались умови духовного життя людей, їх соціальних прошарків і класів, саме їх духовний розвиток за історичними стадіями.

3. Щодо рівня і якості людського життя в Україні, необхідно конкретизувати пріоритетні завдання в цій сфері, шляхи та засоби їх вирішення в кожній галузі життя і області та райони нашої країни.

Література

1. Бервено О.В. Якість життя як фактор національного економічного розвитку: концептуальні основи формування та управління : монографія / О.В. Бервено. – Х. : Точка, 2015. – 470с.

2. Саркисян Г.С. Народное благосостояние в СССР / Г.С. Саркисян. – М. : Экономика, 1983. – 280 с.
3. Петрушина Т. Якість життя – головний критерій стану суспільства / Тетяна Петрушина, Юрій Саєнко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2013. - № 2. – С.117–141.
4. Бестужев-Лада И.В., Батыгин Г.С. О качестве жизни // США: Экономика, политика, идеология. – 1978. – №1. – С. 23–35.
5. Diener Ed. Guidelines for National Indicators of Subjective Well-Being and Ill-Being // Applied Research in Quality of Life, 2006.
6. Seligman M. A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being – N.Y. Free Press, 2011.
7. Цапенко И. Субъективное благополучие населения и иммиграция // МЭМО. – 2015. – № 4. – С.23–36.
8. Даймонд Дж. Ружья, микробы и сталь: История человеческих сообществ. / Дж. Даймонд; пер. с англ. – М. : АСТ, 2009. – 606 с.
9. Мельник С.В. Механізм регулювання соціально-трудової сфери України / С.В. Мельник. – К. : Соцінформ, 2009. – 786 с.
10. Кім М. Взаємозв'язок між ступенем економічного розвитку і професійною освітою в Україні / М. Кім, І. Давидова // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 4. – С.19–26.
11. Human Development Report 2016. «Human Development for Everyone» [electronic resource] <http://hdr.undp.org/en/2016-report>.
12. Булат В. Украинское авиастроение или агрегаты на экспорт? // Время, 25 февр. 2017 г. (Харьков). – С.1–2.

References

1. Berveno, O. V. (2015) Quality of life as a factor of national economic development: conceptual bases of formation and management. Kharkiv: Tochka. 470 p. (in Ukrainian)
2. Sarkisyan, G.S. (1983) People's prosperity in the USSR. Moscow: Ekonomika, 280 p. (in Russian)
3. Petrushina T. Sayenko Yu. (2013) Quality of life – the main criterion for the state of society. Sociology: theory, methods, marketing. 2, 117–141. (in Ukrainian)
4. Bestuzhev-Lada I. V., Batygin G. S. (1978). On quality of life. USA: Economics, Politics, Ideology. 1, 23–25. (in Russian)
5. Diener Ed., (2006). Guidelines for National Indicators of Subjective Well-Being and Ill-Being. Applied Research in Quality of Life.
6. Seligman M., (2011). A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being. N.Y. Free Press.
7. Tsapenko I. (2015). Subjective Well-being of the Population and Immigration. Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya, 4, 23–36. (in Russian)
8. Diamond, J (2009). Guns, Germs, and Steel: The history of human societies, Moscow. 606. (in Russian)
9. Melnyk, S.V. (2009). The Mechanism of Social Labour relations regulation in Ukraine. Sotsinform, Kiev, Ukraine. 786 p. (in Ukrainian)
10. Kim M., Davydova I. (2014) The Relationship between the Degree of Economic Development and Vocational Education in Ukraine. Ukraina: aspekty pratsi. 4, 19–26. (in Ukrainian)
11. Human Development Report (2016). «Human Development for Everyone». Retrieved from <http://hdr.undp.org/en/2016-report>.
12. Bulat V. (2017) Ukrainian aircraft construction and units for export? Time, Kharkiv. 1–2. (in Russian)